

Η κάθαρση μέσω της προφορικής αφήγησης.

Κάθαρση από τα πάθη και κάθαρση από τις ουσίες

Μπορεί η προφορική αφήγηση να βοηθήσει ώστε να «μείνω καθαρός»;

«Με το Μαύρο Καράβι» μια παράσταση προφορικής αφήγησης βασισμένη στην ραψωδία Λ της Οδύσσειας και σε μαρτυρίες πρώην χρηστών ναρκωτικών ουσιών.

Στέλιος Πελασγός Δρ.

Η αναβίωση της τέχνης της προφορικής αφήγησης, της ιστορίας, (storytelling) στην Ευρώπη και την Βόρειο Αμερική αποτελεί μια από τις πιο πρόσφατες εξελίξεις στην πορεία των παραστατικών τεχνών στον ανεπτυγμένο κόσμο. Εκφράζει το ενδιαφέρον των τελευταίων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα για τη λαϊκή προφορική παράδοση και συνεχίζει τις αναζητήσεις για το επικό θέατρο, που στηρίζονται κυρίως στην «επική αφήγηση»¹, όπως φανερώνονται στο έργο των Μπ. Μπρεχτ, Ντάριο Φο, Πήτερ Μπρουκ, κ.α². Η ανάδυση των σύγχρονων «ιστορητών», των νέων παραμυθάδων, που συνδυάζουν ιδανικά τις ικανότητες του προφορικού λογοτέχνη – δημιουργού με τις ικανότητες του ανθρώπου των τεχνών της παράστασης (performer) συνέπεσε με την αναζήτηση του κοινού για μια τέχνη με μεγαλύτερη απλότητα και αμεσότητα, που μπορεί να το βοηθήσει να επανασυνδεθεί με την αισθητική μορφή και τις ηθικές αξίες της παράδοσης.

Η αναβίωση (revival) αυτή επηρεάστηκε αλλά και επηρέασε με τη σειρά της την ανάπτυξη της λογοτεχνίας, του θεάτρου, της παιδαγωγικής και της ψυχοθεραπείας βρίσκοντας ποικίλες πρακτικές εφαρμογές στους αντίστοιχους τομείς.³ Στην χώρα μας ξεκίνησε από το 1990, από τον γράφοντα, που μετέφερε σε μεγάλο βαθμό την γαλλική εμπειρία, και στηρίχτηκε στην ελληνική προφορική παράδοση⁴. Με βάση το Πήλιο και την πόλη του Βόλου, η τέχνη του παραμυθά άρχισε να ξανακερδίζει το ενδιαφέρον και την αγάπη του κοινού μέσα από παραστάσεις προφορικής αφήγησης (για ενήλικες ή για παιδιά) και βιωματικά εργαστήρια αφήγησης και μυθοπλασίας που πραγματοποιήθηκαν σε όλη την Ελλάδα και την Κύπρο. Η εμφάνιση μετά από μια πενταετία και άλλων δημιουργών που αφοσιώθηκαν στην ανάπτυξη αυτής της τέχνης, της εξασφάλισαν το μέγεθος και τη διάρκεια που απαιτείται για να επιβιώσει και να προσφέρει στην ελληνική κοινωνία.

Ψυχοθεραπευτικές εφαρμογές της παραδοσιακής προφορικής αφήγησης

Η θεραπευτική επίδραση της προφορικής αφήγησης αποτέλεσε μια βασική ιδιότητα της, που την έκανε απαραίτητη για την ψυχική αρμονία τόσο του ατόμου όσο και της

¹ Οι Αριστοτελικοί ορισμοί όπως «κάθαρση» και «επική αφήγηση» στηρίζουν αυτό το άρθρο αλλά και όλη την προσέγγιση μου απέναντι στην προφορική λογοτεχνία και αφήγηση. Ο Αριστοτελικός διαχωρισμός ανάμεσα σε επικό και δραματικό τρόπο αφήγησης είναι άξονας για όσους θέλουν να κατανοήσουν τα όρια και τις σχέσεις του θεάτρου και της τέχνης του παραμυθά/ ραψωδού.

² Georges Banu παρέμβαση του που περιέχεται στα πρακτικά του συνεδρίου *Le conteur en jeu., Actes , La maison du conte- Chevilly- Lague, 1994, p.128-130*. Από την απλούστερη χρήση του αφηγητή-σχολιαστή της θεατρικής δράσης ως την χρήση του για την δημιουργία «αποστασιοποίησης» και μέχρι τους πειραματισμούς του Π. Μπρουκ στην *Μαχαμπαράτα*, η σχέση αφήγησης με την θεατρική δράση ήταν πάντα στο κέντρο τέτοιων προβληματισμών. Πιο πρόσφατη εξέλιξη είναι η χρήση από τον Π. Μπρουκ ενός παραδοσιακού αφρικανού παραμυθά , του σπουδαίου Sotigui Kouyate μέσα σε θεατρική παράσταση. Επίσης διαφωτιστικές για αυτές τις αναζητήσεις στην χώρα μας είναι οι παρατηρήσεις του σκηνοθέτη και συγγραφέα Απόστολου Δοξιάδη για το «θέατρο της ιστορίας» στο βιβλίο, Ντορίνα Παπαλιού (επιμ.), Άκου μια ιστορία, Ακρίτας, 1996, σ.189-197

³ Calame –Griaule Geneviève (ed.), *Le renouveau du conte*, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου για την αναγέννηση της αφήγησης, C.N.R.S., 1991

⁴ Κούλα Κουλουμπή (επιμ.), *Η τέχνη της αφήγησης*, Πατάκης, 1997

κοινότητας, στις παραδοσιακές κοινωνίες⁵. Την θεραπευτική της λειτουργία αναζητούν και ποικίλες σύγχρονες εφαρμογές της, οι οποίες χρησιμοποιούνται είτε αυτόνομα είτε σε συνδυασμό με άλλες μεθόδους ψυχικής θεραπείας ή υποστήριξης⁶. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η μέθοδος της αμοιβαίας προφορικής αφήγησης (mutual storytelling)⁷, της δραματοθεραπείας (drama therapy)⁸ αλλά και η παλαιότερη μέθοδος της ψυχολογίας του βάθους του Κ.Γκ.Γιουγκ όπου η γλώσσα των μύθων και των παραμυθιών παρέχει το κλειδί για την επικοινωνία και τη κατανόηση των περιεχομένων του υποσυνειδήτου⁹.

Η προφορική αφήγηση λαϊκών ιστοριών χρησιμοποιείται είτε από τον ίδιο τον ψυχίατρο, τον ψυχολόγο ή τον θεραπευτή με σκοπό την ψυχική στήριξη ή θεραπεία, είτε από τον επαγγελματία αφηγητή σε συνεργασία με τους παραπάνω ειδικούς.¹⁰

Η αρχαία τέχνη του παραμυθά προσέφερε στήριξη σε πολλές ειδικές ομάδες με τις οποίες εργάστηκα ως σήμερα. Στα Κ.Α.Π.Η του Δήμου Βόλου, η προφορική αφήγηση αποτέλεσε την βάση για μια ουσιαστική επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη του εργαστηρίου προφορικής αφήγησης, απέδωσε αξία στις εμπειρίες και την παραδοσιακή γνώση που κατείχαν και βοήθησε στη μετάδοση αυτής της παραδοσιακής και εμπειρικής σοφίας στα παιδιά και τους νέους μέσα από παραστάσεις αφήγησης, ραδιοφωνικές εκπομπές και επισκέψεις σε σχολεία και βιβλιοθήκες¹¹. Σε ιδρύματα («Άσπρες Πεταλούδες» Βόλου) και σχολεία (Κύπρος) για παιδιά με νοητική υστέρηση, η γλώσσα των παραμυθιών προσέφερε στήριξη και δυνατότητες προσωπικής βελτίωσης.

Τέλος, την προφορική αφήγηση χρησιμοποίησα για τρία χρόνια σε πρόγραμμα για την πρόληψη της χρήσης εξαρτητικών ουσιών, που σχεδίασα και πραγματοποίησα για την Υπηρεσία Καταπολέμησης Ναρκωτικών (Υ.ΚΑ.Ν) της Αστυνομίας Κύπρου, σε συνεργασία με την θεραπευτική κοινότητα «Η Αγία Σκέπη», το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού και τον Οργανισμό Νεολαίας Κύπρου. Το πρόγραμμα περιελάμβανε παραστάσεις προφορικής αφήγησης και βιωματικά εργαστήρια. Τα εργαστήρια απευθύνθηκαν σε παιδιά των τελευταίων τάξεων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το πιο απαιτητικό μέρος της προσπάθειας ήταν η δουλειά με πρώην χρήστες εξαρτησιογόνων ουσιών οι οποίοι βρίσκονταν στο στάδιο της επανένταξης. Με αυτήν την ομάδα ανεβάσαμε το 2004 στο θέατρο του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (ΡΙΚ) το θεατρικό μονόπρακτο μου «Δέντρα», που συνέδεε την ψυχική και κοινωνική καταστροφή των ναρκωτικών με την οικολογική καταστροφή. Η μεγάλη επιτυχία της προσπάθειας αυτής οδήγησε όλους τους συντελεστές σε ένα πιο φιλόδοξο και πολύ πιο τολμηρό εγχείρημα.

⁵ Henry Glassie, *The Penguin book of Irish folktales*, (Introduction), Penguin Books, 1993, p.6

⁶ Anne Pelowski, *The world of storytelling*, H.W.Wilson, 1990

⁷ Richard Gardner, *Therapeutic communication with children: The mutual storytelling technique*, Jason Aronson, 1971

⁸ Alida Gersie, *Earthtales. Storytelling in times of change*, Green Print, 1992

⁹ Carl G. Jung, *Man and his symbols*, Laurel / Marie- Louise von Frantz, *L'interprétation des contes de fées*, Editions de la fontaine de pierre, 1978/ Marie- Louise von Frantz, *L'interprétation d'un conte: L'âne d'or*, Editions de la fontaine de pierre, 1978/Marie- Louise von Frantz, *La femme dans les contes de fées*, Editions de la fontaine de pierre, 1979

¹⁰ Τέτοια συνεργασία είχε η ερασιτέχνης αφηγήτρια Κατερίνα Καρατάσου, μαθήτρια επί τρία χρόνια στα εργαστήρια μου, με την ψυχίατρο Δ.Αδρακτά και την ψυχολόγο Γ. Μπαριτάκη, στο Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής Ηρακλείου. Εκεί λειτούργησε ετήσιο εργαστήρι αφήγησης και μυθολογίας με ομάδα 9 ψυχωσικών ατόμων. Δ.Αδρακτά, Κ. Καρατάσου, Γ. Μπαριτάκη, *Ο μίτος της Αριάδνης και η κόκκινη κλωστή*, Εφαρμογή της μυθολογίας- αφηγηματικής τέχνης σε προγράμματα ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης, Τετράδια Ψυχιατρικής, No. 86

¹¹ Εργαστήρι προφορικής αφήγησης, Δήμος Βόλου, 2003 και Στέλιος Πελασγός- Εργαστήρι προφορικής αφήγησης, Ο χρόνος έγινε λόγος, Δήμος Βόλου, 2006.

Η πρόταση: Μια παράσταση αφήγησης στηριγμένη στις μαρτυρίες των πρώην χρηστών

Η πρόταση μας ήταν να δημιουργηθεί μια παράσταση αφήγησης στηριγμένη στις μαρτυρίες των πρώην χρηστών και να παρουσιαστεί όχι μόνο στο ευρύ κοινό αλλά και σε επιλεγμένες ομάδες μαθητών Γυμνασίων και Λυκείων της Κύπρου. Όλοι οι συντελεστές συμφωνήσαμε πως η καλύτερη πρόληψη θα ήταν η άμεση επαφή και η συζήτηση των νέων με τους πρώην χρήστες. Η επαφή όμως αυτή θα έπρεπε να ενισχύεται από την ένταση και την συμπύκνωση που αποκτούν οι εμπειρίες όταν μετατρέπονται σε Τέχνη.

Με το μαύρο καράβι: Ημερολόγιο ναυπήγησης

1. Ναυπηγικά σχέδια: καλοκαίρι- φθινόπωρο 2004

Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο στην γαλήνη του Πηλίου προετοίμασα μια σειρά από διαφορετικές μορφές που θα παρείχαν την σταθερή δομή μέσα στην οποία θα εντάσσονταν οι μαρτυρίες των πρώην χρηστών. Στην συνέχεια ταξίδεψα στην Κύπρο για να συναντήσω την νέα ομάδα και να συλλέξω τις ιστορίες τους σε ένα βιοματικό εργαστήριο αφήγησης. Η ομάδα είχε ήδη πραγματοποιήσει αρκετές συναντήσεις προετοιμασίας για την προσπάθεια μας.

3. Καραβομαραγκοί και πλήρωμα

Η δύναμη που έκανε το πλοίο μας να ταξιδέψει ήταν η ψυχική δύναμη της ομάδας των πρώην χρηστών. Η ομάδα αποτελείτο από δύο γυναίκες και έξι άντρες, 22 ως 47 χρόνων, που αποτελούσαν τον πυρήνα, και αρκετούς άλλους που ήταν περιφερειακά μέλη, γιατί οι υποχρεώσεις δεν τους άφηναν τον χρόνο που απαιτούσε η δημιουργία και παρουσίαση της παράστασης. Όλοι είχαν ολοκληρώσει το στάδιο της ανεξάρτητης και ήταν στην διαδικασία της επανένταξης. Οι περισσότεροι ήταν Κύπριοι μα υπήρχαν και ορισμένοι Ελλαδίτες που είχαν εγκατασταθεί στην Κύπρο για να μπορέσουν να μουν στο πρόγραμμα της κοινότητας.

Στο τιμόνι μαζί μου ήταν η οργανωτική υπεύθυνος και παραγωγός του προγράμματος, Νατάσσα Ιερειδου, ιστορικός τέχνης και διευθύντρια του γραφείου πολιτιστικών παραγωγών «Μέθεξις art services».

Δεύτερος καπετάνιος ήταν η χοροθεραπεύτρια, ψυχολόγος και χορεύτρια Αθηνά Πική που ήταν βοηθός σκηνοθέτη και υπεύθυνη για την κινησιολογία. Η σχέση της με την ομάδα ήταν σταθερή επειδή εργάζονταν μέσα την θεραπευτική κοινότητα ως χοροθεραπεύτρια.

Το ταξίδι μας φρόντιζαν με κάθε τρόπο και μας συντρόφευαν, από την Υ.ΚΑ.Ν ο Γιώργος Κόκκινος και η Αρετή Αμαζάρη, με την εποπτεία του Στέλιου Σεργίδη.

Ο Ορφέας μας ήταν ο σπουδαίος μουσικός Γιάννης Μυράλης που έδωσε ρυθμό και μελωδία στην κωπηλασία μας.

4. Το σχήμα του πλοίου

Φεβρουάριος 2004, εργαστήριο αφήγησης- αυτοβιογραφίας¹²

Στο εργαστήριο οι πρώτες συναντήσεις αναλώθηκαν σε δραστηριότητες για την αλληλογνωριμία και την εγκαθίδρυση μιας συμφωνίας που θα δέσμευε ηθικά τον

¹² Η «αυτοβιογραφία» έχει χρησιμοποιηθεί σαν κύριο εργαλείο από διαφορετικές προσεγγίσεις και σε ποικίλα προγράμματα ένταξης περιθωριοποιημένων ατόμων στην Δυτική Ευρώπη και τον Καναδά. Χωρίς να έχουν άμεση σχέση με την προσπάθειά μας παρουσιάζουν κοινούς στόχους και παρόμοια μεθοδολογική προσέγγιση. Χαρακτηριστικό είναι το εργαστήριο αυτοβιογραφίας της C.Savois με δέκα νεαρούς φυλακισμένους στην περιοχή της Ρουέν στην Γαλλία. C.Savois, Démarche Autobiographie - Projet, Συνέδριο ψυχολογίας της Εργασίας και των Οργανώσεων, Rouen, 1991

καθένα μας για την ολοκλήρωση της προσπάθειας μας. Αφού κερδίστηκε η εμπιστοσύνη και αναπτύχθηκε ο δυναμισμός που χρειαζόμασταν περάσαμε στο δεύτερο στάδιο κατά το οποίο με δικές μου ερωτήσεις ξεκίνησαν οι προσωπικές αφηγήσεις των μελών. Οι θεματικοί άξονες που χρησιμοποίησα και αναδείχτηκαν από την εξέλιξη του εργαστηρίου ήταν:

1. Ευτυχισμένες παιδικές αναμνήσεις
2. Όνειρα και επιθυμίες,
3. Πως παρασύρθηκα
4. Κάτι που έκανα μέσα στη χρήση και ντρέπομαι
5. Κάτι που έχω κάνει στη ζωή μου και με γεμίζει περηφάνια
6. Σχέση με την μάνα
7. Σχέση με τον πατέρα και τα αδέρφια
8. Σχέση με το χρήμα
9. Το Μαρτύριο. Στερητικά και επιπτώσεις της χρήσης
10. Ο αγώνας για ανεξάρτηση μέσα στην κοινότητα
11. Επιστροφή. Σχέδια και όνειρα για το μέλλον

5. Προσανατολισμός. Το επικό ύφος αφήγησης

Από την αρχή υπήρξε μεγάλη ειλικρίνεια (που ασφαλώς οφείλονταν στην σπουδαία δουλειά που είχε γίνει μέσα στην κοινότητα) και διάθεση προσφοράς μέσα από τις ιστορίες. Οι αφηγήσεις ήταν λιτές και καίριες. Η απουσία συναισθηματισμών, η ψυχραιμία και η αποστασιοποίηση που είχε δημιουργηθεί από την καθημερινή τραγωδία, μαζί με τη δύναμη της προσπάθειας για ανεξάρτηση και σωτηρία, έκανε κάθε αφήγηση αυθεντικά επική.

6. Χάραξη πλεύσης. Η Νέκυια

Η Νέκυια (ραψωδία Λ), η κάθοδος του Οδυσσέα στον Άδη, προσέφερε μια αλληγορία για την κάθοδο στην κόλαση των ναρκωτικών. Οι ποιητικές εικόνες της ταίριαζαν απόλυτα με τις εικόνες και τα σύμβολα της τοξικοεξάρτησης. Οι σκιές χωρίς σώμα, το αίμα, η άσβεστη δίψα των ανθρώπων του Κάτω Κόσμου, ο θρήνος και το κλάμα που προξενούνται αυτόματα με την είσοδο στον Άδη, η τραγική μάνα, οι χαμένοι σύντροφοι, τα σισύφεια μαρτύρια των κολασμένων, δημιούργησαν άμεσες αντιστοιχίες με την εφιαλτική καθημερινότητα ενός ναρκομανή.

7. Τα ξύλα που χτίσανε το πλοίο

Το υλικό που χρησιμοποιήθηκε στην προετοιμασία της τελικής μορφής της παράστασης αφήγησης ήταν:

1. Μαγνητοφωνημένες ή γραπτές μαρτυρίες όλων των μελών της ομάδας και ορισμένων μελών της παλαιότερης ομάδας
2. Διάφορα κείμενα τα οποία είχαν γραφεί από τα μέλη της ομάδας, κατά την διάρκεια δραστηριοτήτων του κλειστού προγράμματος της κοινότητας, και μου δόθηκαν με την συγκατάθεση τους.
3. Ημερολογιακές καταγραφές από την διαδικασία της ανεξάρτησης που κρατούσε σποραδικά ένα μέλος της ομάδας και μου τις πρόσφερε.
4. Μαγνητοφωνημένες προσωπικές μαρτυρίες αστυνομικών της Υ.Κ.Α.Ν και σημειώσεις μου από τις συζητήσεις μαζί τους. Επίσης συζητήσεις με την διεύθυνση και τους θεραπευτές της κοινότητας για το ιστορικό των μελών της ομάδας.
5. Ένα τραγούδι που μιλούσε για την διαδικασία της ανεξάρτησης και του οποίου τους στίχους και τη μουσική είχε γράψει ένα μέλος της ομάδας, μετά από μια πρώτη αποτυχημένη προσπάθεια του να ανεξαρτηθεί.
6. Τέλος, αποσπάσματα και εικόνες από το τραγούδι του Ομήρου, το μεγαλιθικό αυτό μνημείο που φτιάχτηκε από τις αφηγήσεις χιλιάδων ραψωδών. Η φωνή

του Τυφλού αντηχούσε συμπληρωμένη από την αισθητική του δημοτικού δεκαπεντασύλλαβου, μέσα από τη μετάφραση του Ν. Καζαντζάκη και Ι. Κακριδή, την οποία αγάπησα από τα σχολικά μου χρόνια.

Επεξεργάστηκα το υλικό αυτό επιλέγοντας, προσθέτοντας και αφαιρώντας. Δεν αλλοιώθηκε ο τρόπος έκφρασης των αρχικών αφηγήσεων. Μόνο σε τρεις περιπτώσεις γράφτηκαν εξ' ολοκλήρου καινούριες ιστορίες πάνω σε εμπειρίες που είχαν αναφερθεί, για να ενισχυθεί η ενότητα της παράστασης.

8. Το Ταξίδι

Δόθηκαν δύο παραστάσεις¹³, μια βραδινή ανοιχτή προς το κοινό και μια πρωινή για επιλεγμένες ομάδες μαθητών γυμνασίου και λυκείου. Την πρωινή παράσταση ακολούθησε συζήτηση και απαντήσεις στα ερωτήματα μαθητών και εκπαιδευτικών. Κάθε παράσταση παρακολούθησαν περίπου 500 άτομα.

9. Στο πέλαγος

Για το ταξίδι μας στο πέλαγος του νου και της καρδιάς των θεατών μας δεν μπορώ να πω πολλά. Καλύτερα μιλούνε οι ταξιδιώτες παρά ο καπετάνιος που βρίσκεται συνεχώς με το βλέμμα προσηλωμένο στην πυξίδα και τον ορίζοντα. Ήταν ένα υπέροχο ταξίδι, ένα από τα πιο μακρινά και όμορφα ταξίδια της ζωής μου. Παραθέτω ένα απόσπασμα του έργου¹⁴, την σκηνή της συνάντησης με την μάνα, για να γίνει αντιληπτός ο τρόπος που ενώθηκαν οι στίχοι του Ομήρου, οι ιστορίες των πρώην χρηστών και οι ιστορίες των αστυνομικών. Συνάμα μπορεί ίσως να γίνει αντιληπτή η διακριτική και λιτή σκηνοθετική προσέγγιση αυτής της παράστασης αφήγησης.

EIKONA 5^η Συνάντηση με την ψυχή της μάνας

Απόλυτο σκοτάδι στην σκηνή.

Ακούγεται μαγνητοφωνημένη και πειραγμένη (με θόρυβο και σκράτς) η διήγηση του Γιώργου Κόκκινου, κοινωνιολόγου και αστυνομικού που υπηρετεί στην Υ.Κ.Α.Ν..

Από την αρχή που μπήκα στην αστυνομία ήμουν στο τμήμα πρόληψης χρήσης ναρκωτικών. Μέσα στα άλλα κάποιες μέρες απαντούσα και στη γραμμή ενημέρωσης.

Μια μέρα με το που έπιασα υπηρεσία χτυπά το τηλέφωνο. Ειλικρινά μόλις έκατσα πάνω στην καρέκλα. Πρωί – πρωί ακόμα δεν είχαν 'ρθει όλοι οι συνάδελφοι... Λέω ποιος εθυμήθηκε πρωί – πρωί ακόμα δεν ανοίξαμε τα μάτια μας; Ήταν μια κυρία. Ξέρεις λέμε «Υπηρεσία καταπολέμησης ναρκωτικών, παρακαλώ». Ναι, λέει μου, θέλω να σου πω κάτι. Κι άρκισεν κι έκλαιε. Εν μπορούσε να μιλήσει. Έκλαιεν ,έκλαιεν ,έκλαιεν ,έκλαιεν. Τι να κάμω, λέω της, ησυχάστε και πέστε μου τι 'ναι τσείνον που σας ενόχλησε τόσοσιν πολλά;

Ξέρεις γιε μου, λέει μου, ο γιος μου εν' χρήστης ηρωίνης, ξέρω το. Όσο τσαιρόν, λέει μου, είχαν λεφτά και δίδουν του ήταν εντάξει, λέει μου. Έβλεπα το πρόβλημα του, έβλεπα ότι χειροτέρευε μέραν με την ημέρα. Τσε μεις εν τσε έχουμε λεφτά άκοπα. Τσείνα τα λεφτά που έπκιναν ο μπαμπάς του κι όσα είχα εγώ στην διάθεσιν μου, όσον ημπορούσαμεν διούνσαμε του. Εκόφκαμε

¹³ Επί σκηνής εμφανίστηκε η ομάδα των πρώην χρηστών και ο γράφων ως Αφηγητής (ομηρικοί στίχοι). Η εμφάνιση μου επί σκηνής κρίθηκε απαραίτητη α/ για την ενότητα της ομάδας μας, β/ για την έμπρακτη στήριξη που παρείχε η παρουσία μου στην δυσκολότερη φάση της προσπάθειάς μας. Το δέσιμο μας ήταν τόσο ώστε κατά την συζήτηση που ακολούθησε την δεύτερη παράσταση, υπήρξε ερώτηση εκπαιδευτικού από το κοινό, για την σχέση ενός χρήστη με τον Όμηρο, νομίζοντας πως και εγώ ήμουν απλό μέλος της ομάδας, πρώην χρήστης

¹⁴ Τα πνευματικά δικαιώματα του έργου ανήκουν στον συγγραφέα και προστατεύονται από την σχετική νομοθεσία.

κι απ' το φαί μας για να του δώσουμε. Τώρα δεν έχουμε άλλα λεφτά να του δώσουμε και όποτε του πούμε ότι δεν έχουμε λεφτά μας πιάνει και μας χτυπά. Δηλαδή έδερνε την μάνα του και τον μπαμπά του

Τι να της πεις της μάνας;

Λέω τι μπορώ να κάνω; Θέλει ο γιος σας να πάει σε ένα θεραπευτικό ίδρυμα να βοηθηθεί; Να σας δώσω κάποια τηλέφωνα να απευθυνθείτε εκεί.

Λέει μου όσες φορές εδοκίμασα το απέρριπτε.

Μια άλλη λύση λέω της είναι να καταγγείλετε το γεγονός στην αστυνομία και να 'ρθούμε να τον συλλάβουμε.

Λέει μου: Μα ειν' εύκολο να καταγγείλεις το παιδί σου ;

Η θέση μου λέω της είναι πολλά δύσκολη. Τι μπορώ να βοηθήσω;

Τουλάχιστον λέει κάτσε να μ' ακούσεις. Και λέει μου την ιστορία της, πόσο καλό παιδί ήταν, πώς εξελίχτηκε και πώς μεταμορφώθηκε και το δράμα που περνά τώρα.

Ευχαριστώ λέει μου και κλείσαμε το τηλέφωνο.....

Μπαίνει ο Αφηγητής και ο Σ. που κρατιόνται δυνατά από το χέρι. Στέκονται πάνω από την αναμμένη λίμνη με το αίμα. Φωτίζονται ανάποδα από τον κόκκινο προβολέα. Ο Αφηγητής απαγγέλλει τους ομηρικούς στίχους Λ 84-87, την συνάντηση με την μάνα .

Κι ήρθε η ψυχή της δόλιας μάνας μου μπροστά μου, της Αντίκλειας,
που εγώ την είχα αφήσει να ζει για την Τροία σαν έφυγα, και τώρα είχε πεθάνει.
Κι όπως την είδα μου 'ρθαν κλάματα την πόνεσε η καρδιά μου,

Ο Σ. λέει την ιστορία για τον θάνατο της μάνας.

Όταν πέθανε η μητέρα μου ήθελα να ανοίξει η γη να με καταπιεί.

Δεν μπορώ να περιγράψω το συναίσθημα που ένιωσα εκείνη την στιγμή. Το πιο σημαντικό κομμάτι της ζωής μου έφυγε για πάντα.

Προσπάθησα να είμαι δυνατός αλλά δεν μπορούσα, ένιωσα σαν ένα τίποτα το μόνο που ήθελα να κάνω ήταν να πω και να μην σταματήσω να πίνω.

Όλα μου φταίγανε. Ο Θεός, το μωρό μου, ο πατέρας μου, η γυναίκα μου, η αδερφή μου.

Πάνω απ' όλα ένιωσα ότι φταίω εγώ και το πλάσμα που έγινα. Τα ναρκωτικά τα έβαλα πάνω από όλα. Με αυτά δεν ένιωθα ούτε πόνο ούτε λύπη ούτε και πραγματική χαρά.

Ήμουν σαν ένας ζωντανός νεκρός.

Ο Αφηγητής συνεχίζει με τους στίχους Λ 152-157.

Τέλος ήρθε και ήπιε από το μαύρο αίμα η μάνα μου.

Μεμιάς κατάλαβε ποιος ήμουν και μες τα κλάματα ανεμάρπαστα μου συντυχαίνει λόγια:

Πώς φτάνεις ζωντανός στ' ανήλιαγα σκοτάδια γιε μου;

Στους ζωντανούς δεν είναι δυνατόν να τα αντικρίζουν τούτα. Ανάμεσα μας άγρια ρέματα ,τρανά κυλούν ποτάμια.

Επανάληψη. Φωνάζουν κι οι άλλοι από τις κουϊντες.

Πώς φτάνεις ζωντανός στ' ανήλιαγα σκοτάδια γιε μου;

Ο Αφηγητής πέφτει πάνω από την αναμμένη λίμνη.

Ο Σ. λέει την ιστορία της φυλακής.

Σ: Θυμάμαι ήμουνα είκοσι χρονών. Ήμουν στη ...ήμουνα στην φυλακή. Ένα χρόνο σχεδόν και ήταν η μέρα να αποφυλακιστώ. Ήρθε η μέρα να

αποφυλακιστώ, έφυγα έκανα πέντε ώρες ταξίδι για να πάω στο σπίτι, πήγα, μπήκα στο σπίτι τους χαιρέτησα με καλωσόρισαν χάρηκαν οι δικοί μου χάρηκα κι εγώ. Ήθελα να φύγω κι όπως ξεκίνησα να φύγω ,τους έδωσα πολλές υποσχέσεις, ότι θα 'μαι ντάξει δεν θα πω ,δεν θα κάνω μαλακίες ας πούμε. Ντάξει, τους έδωσα πολλές υποσχέσεις.

Φοβόταν η μάνα μου πολύ. Τα' χαν ξανακούσει πολλές φορές αυτά. Κι όπως έφυγα πράγματι μέσα σε δέκα λεπτά πήγα και βρήκα ηρωίνη και ήπια. Ήπια την πρώτη φορά και συνέχισα έτσι ας πούμε μέχρι το βράδυ.

Την άλλη μέρα σηκώθηκα πάλι μέσα σε τέσσερις τοίχους. Ξύπνησα και ήμουν πάλι κλεισμένος σε τέσσερις τοίχους.

Τρόμαξα .Νόμιζα ότι έβλεπα κάποιο όνειρο, ότι ήμουν μέσα σε εφιάλτη ,ότι ήμουν πάλι μέσα στην φυλακή και τέτοια. Άρχισα ούρλιαζα. Πήγα στη σιδερένια πόρτα και χτύπαγα. Ούρλιαζα.

Δεν ήξερα βασικά τι έγινε ,πού ήμουν πού βρίσκομαν ξέρω γω. Ήταν τέσσερις τοίχοι δεν ήξερα αν δεν αποφυλακίστηκα κι ήμουν ακόμα στην φυλακή ή ήμουν σε κάποιο κρατητήριο.

Ακούστηκαν κάτι βήματα και απέξω μου φώναζε ένας να σκάσω. Κατάλαβα ότι κάτι δεν πήγαινε καλά ας πούμε.

Με βρήκαν πιωμένο, εγώ δεν θυμόμουν τίποτα. Με βρήκαν πιωμένο.

Με ξευτέλισε βασικά. Σε ένα μαγαζί μέσα είχα μπει. Με είχε κάνει, με είχε ξεφτιλίσει.. με... .

Δεν είχα τι να πω ήμουνα πολύ οργισμένος. Ταπεινώθηκα πολύ.

Και τότες άκουσα ας πούμε από τον διάδρομο να κλαίει μια γυναίκα κι ήταν η μητέρα μου. Αυτό που φοβόμουνα δηλαδή.

Ήρθε. Την αφήσαν με συνοδεία ήρθε από το παραθυράκι να με δει και δεν μπορούσα να σηκώσω το κεφάλι μου να την κοιτάξω δηλαδή. Ήθελα να πέσουν οι τοίχοι να με πλακώσουν .

Ο Αφηγητής συνεχίζει με τους στίχους Λ 208-214

Κι εγώ ως θέριευε φαρμάκι η πίκρα εντός μου,
της φώναξα και μ' ανεμάρπαστα την συντηχαίνω λόγια:
γιατί δεν στέκεις τώρα μάνα μου μέσα στον Άδη
που βρεθήκαμε να σφιχταγκαλιαστούμε;
Η Περσεφόνη μήπως σ' έπλασε κι είσαι αγερένιος ίσκιος,
κι εδώ σε στέλνει ακόμα πότερο να κλαίω και να χτυπιέμαι;

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Διαδικασία αξιολόγησης

Όταν κανείς περιγράφει προσπάθειες που απαίτησαν, δημιούργησαν και μετέδωσαν μεγάλη ψυχική φόρτιση «τα λόγια είναι λίγα». Μετά την πετυχημένη ολοκλήρωση των παραστάσεων έγινε η αξιολόγηση της εμπειρίας τόσο στο στενό κύκλο των συμμετεχόντων και άμεσα εμπλεκόμενων στην προσπάθεια, όσο και στον ευρύτερο κύκλο, όλων των περιφερειακών συντελεστών και των υπεύθυνων της οργάνωσης. Συνοψίζοντας τις αξιολογήσεις και τα προσωπικά μου συμπεράσματα, θα χωρίσω τα οφέλη της επιτυχημένης αυτής προσπάθειας, σε οφέλη προς τους συμμετέχοντες – δημιουργούς και οφέλη προς το κοινό- θεατές.

Οφέλη προς τους συμμετέχοντες 1. Ενίσχυση της αυτοπεποίθησης.

Το εγχείρημα ήταν για όλους μια μεγάλη πρόκληση. Η ομάδα των πρώην χρηστών είχε αρχικά φόβους, επιφυλάξεις, δισταγμούς. Δεν είχαν καμία θεατρική εμπειρία και η έκθεση στο κοινό τους τρόμαζε, όπως τρομάζει τον καθένα. Δεν πίστευαν στις ικανότητες τους. Δεν ήταν ικανοποιημένοι με την εμφάνιση τους, την φωνή τους, την γλωσσική και σωματική τους έκφραση, την μόρφωση τους. Η μακρόχρονη διαβίωση στο κοινωνικό **περιθώριο** τους απαγόρευε να περάσουν στο **προσκήνιο** και να απευθυνθούν σε γνωστούς και αγνώστους, αλλά και στην κοινωνική ηγεσία που παρακολούθησε την παράσταση τους. Το άλμα ήταν πραγματικά ιλιγγιώδες. Η επιτυχία του τεράστιου αυτού άλματος τόνισε την πίστη στις δυνάμεις τους και τις ικανότητες τους. Απέδειξαν ακόμα μια φορά στον εαυτό τους πως τα καταφέρνουν χωρίς τις ουσίες

Προσφορά

Η αυτοπεποίθηση των μελών της ομάδας ενισχύθηκε από την κατανόηση της σημασίας που είχε η προσφορά τους για το κοινό των ενηλίκων και των εφήβων. Η διάθεση προσφοράς ήταν το θεμέλιο που στήριζε κάθε τι και αυτό το θεμέλιο προϋπήρχε και δεν δημιουργήθηκε από κανέναν από εμάς τους εξωτερικούς συνεργάτες. Ήταν διάθεση αυτή ήταν πηγαία και αυθόρμητη, πήγαζε αυτόβουλα από κάθε ένα μέλος της ομάδας.

Οι άνθρωποι αυτοί που δέχτηκαν την βοήθεια της κοινωνίας στην προσπάθεια τους να ξεκοπούν από τον καταστροφικό φαύλο κύκλο της εξάρτησης, θελαν με κάθε τρόπο να ανταποδώσουν αυτήν την ευεργεσία. Επιθυμούσαν να χρησιμοποιήσουν την εμπειρία τους για να βοηθήσουν τους εφήβους να μην πέσουν στην παγίδα που κατέστρεψε την δική τους ζωή. Η εκτίμηση αυτής της προσφοράς τους από το κοινό μετέτρεψε τους ευεργετηθέντες σε ευεργέτες, αυτούς που πριν ζητιάνευαν σε μεγάλους δωρητές, και αποκατέστησε μια ψυχική ισορροπία αλληλεγγύης και γενναιοδωρίας.

2. Νοηματοδότηση του τραύματος

Μέσα από την διαδικασία της επεξεργασίας και της δημόσιας αφήγησης της προσωπικής και συλλογικής περιπέτειας της τοξικοεξάρτησης, η εμπειρία τους απέκτησε νόημα και μπόρεσε να ενταχθεί στον προσωπικό τους μύθο¹⁵. Στην συνέχεια η σύνδεση με τον μυθικό λόγο, τον Όμηρο, που ήρθε από τα βάθη των αιώνων να σταθεί δίπλα στην ατομική εμπειρία απέδωσε μια βαρύτητα καθολική και μυθική στα ατομικά τραύματα και τα απέκοψε από την ευτέλεια και την απάθεια που σε αυτές τις περιπτώσεις προκαλείται από την συσσώρευση των κακών. Όταν η μια συμφορά διαδέχεται την άλλη, ο ένας εξευτελισμός ξεχνιέται από τον επόμενο και μεγαλύτερο. Τότε το τραύμα γίνεται κοινοτοπία και ο πόνος συνήθεια. Μέσα στο εργαστήριο επιδιώχθηκε να δοθεί μια δομή στην σταδιακή πτώση στον εφιάλτη των ναρκωτικών και ένα προσωπικό νόημα μέσα από την αυτοβιογραφική ανάκληση της¹⁶. Κατά την προετοιμασία και παρουσίαση της παράστασης, η παράθεση της κάθε ξεχωριστής εμπειρίας μέσα στην συνολική δομή και πάλι στον ποιητικό θρήνο του Μυθικού Προγόνου έδωσαν στο κάθε τραύμα μια συμβολική και καθολική αξία που περιγράφει την ανθρώπινη περιπέτεια ανάμεσα στις θεμελιώδεις αντιφάσεις της

¹⁵ Patrick Thomassin, Αναζητώντας τις ρίζες. Από τον κοσμογονικό μύθο στο προσωπικό παραμύθι, Εργαστήριο διερεύνησης ανθρώπινων σχέσεων, Κέδρος, 1993.

¹⁶ Η Αυτοβιογραφική μέθοδος ορίζεται ως η « αναζήτηση από τον καθένα του νοήματος της δικής του περιπέτειας». G. Gusdorf, L'autobiographie, Echelle individuelle du temps, Bulletin de psychologie, tome XLII No 397, 1990

ζωής¹⁷ (ζωή-θάνατος, ελευθερία εξάρτηση, αλλαγή- μονιμότητα κ.λ.π.) και αφορά τον κάθε άνθρωπο.

3. Συμφιλίωση και Επούλωση

4.A. Θα θυμάμαι πάντα το χαμόγελο και την περηφάνια ενός μέλους της ομάδας όταν βεβαιώθηκε ότι ανάμεσα στο κοινό ήταν και ο πατέρας του/της. «Ποτέ δεν είχε έρθει να με δει. Ούτε σε σχολική γιορτή. Απόψε ήρθε και θέλω να του δείξω τι αξίζω.»

Η **αποστασιοποίηση** που πρόσφερε η **επική αφήγηση** βοήθησε πολλούς να μιλήσουν δημόσια, απευθυνόμενοι όμως και σε συγκεκριμένα πρόσωπα, για πράγματα που δεν είχαν ποτέ μιλήσει. Ήταν μια μοναδικά ευκαιρία επούλωσης και συμφιλίωσης.

4.B. Στο μαύρο καράβι συνταξιδέψανε με επιτυχία δυο ομάδες που στην ζωή βρίσκονται αντιμέτωπες και που η καθημερινότητα τους σημαδεύεται από την κόλαση των ναρκωτικών. Οι αστυνομικοί και οι ναρκομανείς. Όλο το πρόγραμμα πραγματοποιήθηκε από την Υ.Κ.Α.Ν. και η διεύθυνση και τα στελέχη της μας στήριζαν με την γνώση και την ευαισθησία τους κάθε στιγμή, από τον σχεδιασμό μέχρι την τελική αξιολόγηση. Η στιγμή όπου ακούστηκαν δυο μαρτυρίες αστυνομικών της Υ.Κ.Α.Ν. μαζί με τις αφηγήσεις των χρηστών αλλά και όταν στάθηκαν όλοι μαζί ενώπιον των εφήβων μετά την παράσταση για να απαντήσουν σε ερωτήσεις και να συζητήσουν, προσέφερε ευκαιρία επούλωσης και συμφιλίωσης και στις δύο πλευρές.

4. Ανάδειξη κρυμμένων ευαισθησιών και καλλιτεχνικών ικανοτήτων.

Η αισθητική αρτιότητα και η δύναμη του τελικού αποτελέσματος άγγιξε πρώτα από όλα τους δημιουργούς του. Η αισθητική συγκίνηση που ένιωσαν και προσέφεραν απέδειξε τις δημιουργικές καλλιτεχνικές τους δυνάμεις. Το ιδιαίτερα ελεύθερο και συμμετοχικό κλίμα της συλλογικής δημιουργίας επέτρεψε στον καθένα να εκφράσει τις ικανότητες του. Όλα τα μέλη τις ομάδας έδειξαν την γλωσσική και δραματική τους ευαισθησία στην σύνθεση και απόδοση των ιστοριών. Η παράσταση ανέδειξε και τις ικανότητες τους σωματικής έκφρασης, που είχαν ήδη καλλιεργηθεί από την χοροθεραπεία τους στα εργαστήρια που παρακολουθούσαν μέσα στην κοινότητα. Ορισμένοι έφτασαν μέχρι και να εκφράσουν απόψεις για την δομή των αφηγήσεων ή για την σκηνοθεσία, επηρεάζοντας ουσιαστικά την τελική μορφή της παράστασης. Η χαρά που ένιωθαν όταν οι παρεμβάσεις και οι προτάσεις τους αποδεικνύονταν εύστοχες και χρήσιμες, τονίστηκε ιδιαίτερα και από τους ίδιους κατά τη τελική «κλειστή» αξιολόγηση που κάναμε.

5. Έλεγχος των συναισθημάτων, ανάπτυξη ειλικρινείας και αλληλεγγύης

Η ανάπτυξη του αυτοέλεγχου, το πέρασμα από το ψέμα της εξάρτησης στην ειλικρίνεια που είναι προϋπόθεση για την απεξάρτηση, καθώς και η στήριξη στην αλληλεγγύη της ομάδας, είναι αξίες και πρακτικές που είχαν ήδη εδραιωθεί με την μακρόχρονη παραμονή τους μέσα στην κοινότητα και στην υποστηρικτική περιφέρεια της. Η παράσταση αφήγησης ήταν μια ακόμη ευκαιρία να αποδειχτεί η δύναμη και η αποτελεσματικότητα αυτών των συμπεριφορών απέναντι σε μια διαφορετική πρόκληση. Σε κάθε δυσκολία και απογοήτευση η ομάδα παρείχε προς το άτομο, ενθάρρυνση και στήριξη για την συνέχεια. Παράλληλα οι συνεργάτες και οργανωτές του προγράμματος αλλά και το προσωπικό και η διεύθυνση της κοινότητας δημιουργούσαν ένα δεύτερο προστατευτικό πλαίσιο αλληλεγγύης που ενίσχυε ψυχικά τους συμμετέχοντες.

¹⁷ «Ο μύθος προσφέρει ένα λογικό μοντέλο για την λύση μιας αντίφασης» Claude Levi-Strauss, *Anthropologie structurale*, Plon, 1958

6. Κάθαρση

Η αφήγηση αυτών των τόσων δραματικών ιστοριών με ένα ύφος επικό απέφυγε τους συναισθηματισμούς και απέκλεισε την αυτολύπηση. Έτσι γλίτωσαν την Σκύλα και τη Χάρυβδη που παραμονεύουν κάθε προσπάθεια πρώην χρηστών που απευθύνονται ομαδικά προς την υπόλοιπη κοινωνία.

A. Το καράβι τους δεν πιάστηκε από την Σκύλα της οργής και της επιθετικότητας. Στα δόντια της γίνεται μια μετάθεση ευθυνών που φουντώνει την **διάθεση κατηγορίας** και τους οδηγεί συχνά να κατηγορήσουν την κοινωνία γενικά για την προσωπική τους πορεία. Άσχετα με το αν έχουν δίκιο ή άδικο, αυτή η αρνητική διάθεση εμποδίζει την απόδοση συγκεκριμένων προσωπικών ευθυνών και μετατοπίζει αδιέξοδα το βλέμμα τους από το μέλλον στο παρελθόν.

B. Ούτε από το τέρας του **οίκτου** πιάστηκε το μαύρο καράβι τους. Κι εδώ το επικό ύφος τους προστάτησε από το να ζητήσουν την λύπηση του κοινού και να αναμασήσουν ναρκισσιστικά τις συμφορές τους.

Οι κωπηλάτες του μαύρου καραβιού ήταν αληθινοί και γενναίοι σε αυτό τους το ταξίδι. Σε καμιά στιγμή δεν περηφανεύτηκαν για τις τρομακτικές εμπειρίες τους και αυτή η απόδειξη ψυχικής ωριμότητας τους διευκόλυνε να μιλήσουν άμεσα και να απευθυνθούν ως ενήλικες στο μαθητικό κοινό των εφήβων. Η αυτοεπιβεβαίωση μέσα από την επιδίωξη ακραίων και επικίνδυνων εμπειριών είναι μια τυπική εφηβική συμπεριφορά και το ύφος των πρώην χρηστών έδειξε έμπρακτα στους εφήβους την ματαιότητα και το ρίσκο μιας τέτοιας συμπεριφοράς που κατάστρεψε την ζωή τους.

Αναπολώντας την εμπειρία αυτή την βλέπω σαν μια ομαδική ειλικρινή εξομολόγηση. Χωρίς αυταρέσκεια και χωρίς υπερβολή είχε την επική δύναμη κάθε ειλικρινούς εξομολόγησης. Με αυτόν τον τρόπο οδηγήθηκαν στην ΚΑΘΑΡΣΗ. Μακάρι η πρόσκαιρη αυτή κάθαρση από τα πάθη να τους ενισχύσει για να μείνουν για πάντα ΚΑΘΑΡΟΙ από ουσίες.

Οφέλη προς το κοινό

1. Απομυθοποίηση της χρήσης- Πρόληψη

Ξεκινώντας από το κοινό των εφήβων, που με τα σχολεία τους παρακολούθησαν την παράσταση, μπορούμε να μιλήσουμε για την επίτευξη του στόχου που είχε αρχικά τεθεί. Οι μαθητές απέκτησαν μια αισθητικά άρτια καλλιτεχνική εμπειρία και συνάμα μια ρεαλιστική και αποστασιοποιημένη εικόνα για την εφιαλτική πραγματικότητα της χρήσης των ναρκωτικών.

Ο μεγάλος κίνδυνος, τον οποίο από την αρχή όλοι οι συντελεστές είχαμε επισημάνει και αγωνιστήκαμε να αποφύγουμε, ήταν να συντελέσουμε στην ηρωοποίηση των πρώην χρηστών και στην παραπέρα μυθοποίηση της χρήσης. Ο μύθος των ναρκωτικών είναι ελκυστικός για τις ασταθείς εφηβικές προσωπικότητες γιατί συνδυάζει την μέθη του κινδύνου, την πρόκληση της παραβατικότητας, της υπέρβασης των ορίων και των κανόνων, την βίαιη δύναμη μιας προσωπικής και άσκοπης επανάστασης, την επιδεικτική περιφρόνηση της οργανωμένης κοινωνίας και των θεσμών της, τον ναρκισσισμό ή την εκδικητικότητα του αυτοτραυματισμού και της αυτοκαταστροφής. Αυτό το εκρηκτικό μίγμα αποδεικνύεται ελκυστικό σε όλο τον ανεπτυγμένο κόσμο και δημιουργεί μια μόδα που τα αδίστακτα κοράκια του καταναλωτισμού, εμπόροι και οι διαφημιστές, ονομάζουν με τον νέο όρο «heroin chic», που θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «ηρωινομανής κομψότης»!!!!

Η ομάδα μας δεν επιδίωξε ούτε να εντυπωσιάσει ούτε να υπερηφανευτεί για τα λάθη της. Τα μέλη της είχαν πρόσφατα απεξαρτηθεί και νιώθαν εύθραυστη και επίφοβη

αυτή τους την κατάκτηση γι' αυτό και δεν παρουσιάστηκε η απεξάρτηση ως ηρωικός άθλος προσιτός στον καθένα. Και αυτή η αντίληψη περιέχεται στον μύθο των ναρκωτικών στον οποίο και οι ίδιοι οι χρήστες προτιμούν να πιστεύουν. Τα ναρκωτικά είναι ένας δρόμος χωρίς επιστροφή και οι συνέπειες του είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μη αναστρέψιμες. Ο ομηρικός λόγος με την ποιητική του ένταση συνεχώς υπενθύμιζε πως είναι ένα ταξίδι σαν του Οδυσσέα στην χώρα των νεκρών. Ο θάνατος δεν συντροφεύει μόνο τον χρηστή αλλά και όλους όσους βρίσκονται κοντά του.

Βέβαια η παράσταση αφήγησης τελείωνε με ένα τόνο αισιοδοξίας, θριαμβικό. Η τελευταία ιστορία και η εικόνα του φινάλε γιόρταζε την διάθεση αυτών των ανθρώπων να επιστρέψουν στην ζωή, να διορθώσουν τα λάθη τους και να επουλώσουν τις πληγές τους. Ένα βαλσάκι του Tom Waits, ένα παιχνίδι με ένα μεγάλο λευκό αλεξίπτωτο και η εικόνα όλης της ομάδας να τραγουδά αγκαλιασμένη άφηγε σε όλους την γεύση της χαράς και την υπόσχεση για προσωπική, ομαδική και συλλογική δράση ενάντια στο ταξίδι του θανάτου.

Μετά την παράσταση για τα σχολεία, η ομάδα των δημιουργών και οι εκπρόσωποι της ΥΚΑΝ κάθησαν σε καρέκλες πάνω στην σκηνή και απάντησαν στις ερωτήσεις των μαθητών με μεγάλη ειλικρίνεια και αμεσότητα. Η συζήτηση ήταν πραγματικά ελεύθερη και δεν υπήρχαν απαγορευμένα θέματα. Ερωτήσεις και απαντήσεις ήταν ουσιαστικές και καίριες, ανασύροντας μια πρωτοφανή ωριμότητα που έκανε την συζήτηση ουσιαστική. Η εμπειρία αυτή θα μείνει σε όλους αξέχαστη και θα είναι μια μόνιμη και σταθερή πηγή δύναμης και γνώσης.

«Δι' ελέω και φόβου», αφηγητές και κοινό έφτασαν σε μια ψυχική ΚΑΘΑΡΣΗ που ελπίζουμε να μας κρατήσει όλους καθαρούς από κάθε μορφής εξάρτηση σε όλη μας την ζωή.